

1968: REMÉNY, CSALÓDÁS ÉS POLITIKAI SZEREPVÁLLALÁS

1968 olyan szimbólum, amelyhez számos jelentés társul szerte a világban, mégis egy év történései önmagukban alig magyaráznak meg valamit. Sőt, globális és tematikailag szerteágazó jellege miatt koherens története sincs azoknak az eseményeknek,¹ amelyeket 1968 szimbolizál, vagy amit az ezt körülölelő – nagyjából 1958-tól 1973-ig tartó – hosszú évtizedhez köt a szakirodalom.² Mindenesetre 1968 érthetőbbé tehető, ha nem csupán egy év, hanem egy bő évtized történeti kontextusában vizsgáljuk azokat a változásokat, amelyek megváltoztatták a társadalmat, a politika és a kultúra mindennapjait, a politikai részvétel formáit és azokat a merev társadalmi normákat, amelyek a társadalmi csoportok és a nemek közötti hatalmi viszonyokat szabályozták. Mivel 1968 elsősorban a politikai szerepvállalás értelmezésének és lehetőségeinek megváltozását jelentette, és ezt szimbolizálja nem csupán a magyar, hanem az európai értelmiség számára is. Ez volt az első olyan év a második világháborút követően, amely nemzetközi szinten és hazánkban is az újfajta politikai szerepvállalásból fakadó (pozitív vagy negatív) tapasztalatok megélését, a háború után született generáció politikai öntudatra ébredését jelentette.³

Magyarországon 1968 politikai szempontból elsősorban az új gazdasági mechanizmus januári bevezetését és az ehhez fűzött reményeket, valamint a „prágai tavaszra” adott katonai választ, az augusztusi csehszlovákiai bevonulást és az ebből fakadó mérhetetlen csalódást jelentette.⁴ A nagyközönség számára kevésbé ismert, hogy a vezető pártapparátus gazdasági életért felelős tagjai számára ekkor vált világossá, hogy az új mechanizmus ellenére, vagy éppen emiatt, a mezőgazdasági termelésnövekedés 1968-ban felülmúlja az iparit, és e tendencia a következő években

---

¹ Vö. Rainer M. János: Hatvannyolcra, -ról. *Mozgó Világ*, 2007. 9. sz. 27–31.

² A „hosszú hatvanas évek” történeti periodizációjáról: *The Sixties. From Memory to History*. Ed. David R. Farber. Chapel Hill, 1998; *The Sixties Revisited: Culture, Society, Politics*. Eds. Jürgen Heideking – Jörg Helbig – Anke Ortlepp. Heidelberg, 2001; Detlef Siegfried: Understanding 1968: Youth Rebellion, Generational Change and Postindustrial Society. In: *Between Marx and Coca-Cola. Youth Cultures in Changing European Societies, 1960–1980*. Eds. Axel Schildt – Detlef Siegfried. New York, 2006, 59–81., 62.

³ A téma hazai szempontból is egyik legfontosabb tudományos feldolgozása: *Europe's 1968. Voices of Revolt*. Eds. Robert Gildea – James Mark – Anette Warring. Oxford, 2013. Ezen belül a háború után született generáció politikai öntudatra ébredéséről: 21–45. Bár 1956-nak kiemelkedő nemzetközi jelentősége volt, korántsem tekinthetők globálisnak az 1956-os magyarországi élmények.

⁴ Vö. Heller Ágnes visszaemlékezését az elvesztett „remény évére”: Heller Ágnes: 1968. *Beszélő*, 1997. 11. sz. 70–79.

is folytatódott részben a nemzetközi konjunktúra miatt.⁵ Ha a magyar belpolitikai kontextust a nemzetközihez hasonlóan 15 év távlatában vizsgáljuk dióhéjban, akkor nem sok változás látszik a politikai berendezkedésben a korábbi sztálinista évekhez képest: 1956 utáni megtorlás, majd amnesztiák, erőszakos kollektivizálás, „kádári konszolidáció”, felhorgadó gazdasági reformtervek, a szellemi életben a diszkrimináció lassú enyhülése, majd visszazárás, „társadalmi kiegyezés” a fogyasztás lassú, de biztos növekedése és a társadalombiztosítás kiterjesztése révén.⁶ Majd 1968 augusztusa után lassú visszarendeződés 1973-ig, mintha megállt volna az idő.

Mégis, korántsem mondhatjuk, hogy alig történt számottevő változás ebben a másfél évtizedben, és ami történt, az is részben éppen annak köszönhető, hogy a hosszú hatvanas évek és 1968 lebontották vagy elmosódottabbá tették a társadalmi határokat, és még a vasfüggöny egy részét is a fejekben. Emiatt az imént felsorolt „köztörténeti események” akár zárójelbe is tehetők 1968 kapcsán, mivel az év szimbolikus jelentését nem 1968-ban, 1969-ben vagy azután nyerte el, hanem az azt követő évtizedekben.⁷ Mindez olyan mélyreható változásokat indított meg, hogy jelentőségéről mind a mai napig intellektuálisan izgalmas vagy politikailag is silány viták robbannak ki szerte a világban, rendre évfordulókhoz kapcsolódva.

Ennek oka pedig az, hogy 1968 globális jelenség volt, akárcsak előtte a második világháború vagy a gyarmati világ felszámolása, vagyis az egykori szocialista országokban is hatottak azok a társadalmi mozgalmak, amelyek miatt egy generációnak közös nyelve, zenéje, filmjei, művészei, szimbólumai, társadalmi és földrajzi terei alakultak ki.⁸ 1968 éppen nemzetközisége miatt bírt identitásképző funkcióval: ezért éppúgy beszélhetünk 1968-as generációról az egykori szocialista országokban, mint a nyugati világban. Azonban ez a nemzetközi hatás korántsem írható le a rockzene, a kóla vagy a farmer hazai megjelenéséről vagy a táncdalfesztiválokról nosztalgizáló, se szeri, se száma visszaemlékezések révén, ennél jóval összetettebb és mélyrehatóbb folyamatról van szó.

Melyek azok a főbb jellegzetességek, amelyek az 1968-hoz köthető jelenségeket megkülönböztetik a korábbiaktól? Az 1968-ról és a hosszú hatvanas évekről szóló, lassan könyvtárnyi nemzetközi szakirodalomban néhány kérdésben konszenzus látszik körvonalazódni. A globális jellegen kívül ide sorolható, hogy ezekben az években a *politikai szerepvállalás új formái* alakultak ki, és *politikai jelentést* kapott

---

⁵ Varga Zsuzsanna: *Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában*. Budapest, 2013, 155–157.

⁶ A fogyasztás és a bérek növekedéséről: Valuch Tibor: *Magyar hétköznapok. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig*. Budapest, 2013, 39., 43–44., 153–156., 308. A társadalombiztosítás kiterjesztéséről: Tomka Béla: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Budapest, 2003, 89.

⁷ Vö. Klaniczay Gábor: *Ellenkultúra a hetvenes-nyolcvanas években*. Budapest, 2003, 334.

⁸ Vö. Rainer M. János: A „hatvanas évek” Magyarországon. (Politika)történeti közelítések. In: *„Hatvanas évek” Magyarországon*. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 2004, 11–30., 26.

számos új társadalmi vagy kulturális jelenség, új társadalmi csoportok új módon váltak politikailag aktívvá nem csupán a nyugati demokráciákban, hanem az egykori szocialista országokban is. Mindez abból is fakadt, hogy a háború utáni *baby boom* idején született *új generáció kétségbe vont majd minden autoritást*, ami a fiatalok befolyásának és szerepvállalásának növekedéséből is következett. Nem csupán a '68-as politikai mozgalmak, hanem a '68-hoz kötött *kulturális termékek is nemzetközivé váltak*, szinte mindenütt hasonlóképpen fogyasztottak a fiatalok – legyen szó filmekről, zenéről vagy irodalomról –, akik először a második világháború után másképp fordultak a múlt vagy a különböző társadalmi csoportok felé.⁹

A múlt újfajta kezelése nem csupán azért fontos, mert például ekkortól vált egyre szélesebb körben elfogadott tétellé, hogy a múlttal való foglalkozás nem egyszerűen a politikusok vagy a férfiak történetét jelentheti, hanem a társadalom, a kultúra vagy a nők története éppúgy figyelmet, sőt, kitüntetett helyet érdemelhet a történetírásban,¹⁰ hanem azért is, mert magában foglalta az értelmiség társadalmi szerepvállalásának lehetőségét is. Az 1968-hoz kapcsolható társadalmi szerepvállalás lehetőségei miatt kezdtek például egyre szélesebb körben egyetemi diákok vagy történészek munkásokkal interjúkat készíteni, sőt, a mindennapok történetének analitikus megismerési vágya is az 1968-hoz köthető „politikai öntudatra ébredésből” fakadt.¹¹ 1968 nem véletlen szimbolizálja azt a hitet, amely szerint a társadalom jobbá és igazságosabbá tehető, ezért a diákmozgalmak zöme nem kis korabeli meglepetésre az újbaloldal köntösében jelent meg. Nem csupán az újbaloldali eszmék, hanem a fiatalok politikai aktivitása lepte meg leginkább a korabeli társadalomkutatókat, mivel a korabeli ifjúsági kutatások alapján számos országban a fiatalok konformistának tűntek a hatvanas évek közepéig mind politikai, mind fogyasztási mintáik tekintetében, hiszen alapvetően növekvő jólétben nőttek fel.¹²

A fiatal értelmiségiek szerepvállalása azért is volt kulcsfontosságú, mert az egyetemi/felsőoktatásban tanuló diákok száma szerte a világon dinamikusan növekedett, ami nagymértékben megváltoztatta a társadalom tagjainak önképét. A konzervatív társadalmi határok (osztályok, csoportok, rétegek, nemek között) eltűntek vagy átalakultak. Nem csupán az egyetemi professzorok és diákok között változtak meg a választóvonalak (az egyetemi mozgalmaknak kulcsszerep jutott mindenütt),

⁹ Ezek összefoglalását lásd Robert Gildea – James Mark: Conclusion: Europe's 1968. In: *Europe's 1968. Voices of Revolt...* 326–338.; Arthur Marwick: Youth Culture and the Cultural Revolution of the Long Sixties. In: *Between Marx and Coca-Cola...* 39–58.

¹⁰ Vö. Gyáni Gábor: Keleti és nyugati hatvannyolc: különbözőség és egység. *Mozgó Világ*, 2008. 8. sz. 29–34.; *Europe's 1968. Voices of Revolt...* 333.

¹¹ A mozgalmi jelleg kritikái megközelítését alkalmazó és az *oral history* módszertanának hiányaira elsők között Ronald J. Grele, a Columbia Egyetem Oral History Research Office igazgatója mutatott rá. Ronald J. Grele: Movement Without Aim. Methodological and theoretical problems in oral history. In: Uő: *Envelopes of Sound: The Art of Oral History*. New York, 1985, 126–154. (Első megjelenés 1975-ben.)

¹² Siegfried: i. m. 66.

hanem a diákok társadalmi mobilitásuk (más szavakkal társadalmi identitásaik, származásuk) miatt másképp kezdtek beszélni nyilvánosan a „munkásokról” vagy a „nőkről”, sőt, a munkások és a nők is egyre nagyobb számban jutottak szóhoz, hogy a maguk nevében beszéljenek.

A fejekben a társadalmi határok eltűnése vagy elmosódása Magyarországon is 1968 élményéhez kapcsolható, ami az igen korai, az állampárt által is támogatott nosztalgikus visszaemlékezésekben is megjelent. Ennek egyik jellemző példája az Ifjúsági Park körül kialakult legenda, amely olyan közösségi térként ábrázolja a KISZ Budapesti Bizottsága által 1961-ben alapított Ifiparkot, mintha az a korabeli ifjúság egyik olvasztótégelye lett volna, mintha ott bárki bárkivel találkozhatott volna.¹³ Az állampárt által kezdetektől táplált és propagált mítosz az állampárt ifjúsági szervezete által üzemeltetett Ifiparkot helyezte a visszaemlékezések középpontjába az 1980-as évektől, mint a szocialista tömegkultúra terét, nem pedig az Orfeót vagy a balatonboglári kápolnát, mint az állam által betiltott vagy egy ideig éppen csak megtűrt nyugatias ellenkultúra szimbólumait.¹⁴ Ennek az igen korán kezdődő, az állampárt által is táplált '68-as nosztalgiának az elsődleges funkciója az volt, hogy a nyolcvanas években legitimálja a fennálló rendet, és bizonyítsa, miszerint a Kádár-rendszer lehetővé tett számos, korábban nyugatiasnak minősülő fogyasztási formát. Persze csak szigorú állami ellenőrzés mellett.

Az 1956-os megtorlást követő évek és az amnesztiák után Magyarország is látványosan nyitottabbá vált többek között az utazási szabályok változása, a nyugati turisták megjelenése, a nyugati hírek hozzáférhetősége és a tömegmédia nagyobb elterjedése miatt. Az ellenkultúra fogalma is ismertté válhatott, éppen 1968 miatt, sőt, a fiatal értelmiségiek egy része a szellemi megváltást Nyugatról remélte. Generációs élménnyé vált az értelmiségiek körében, hogy kíváncsian figyelték, „melyik tiltott kultúrgyümölcsöt sikerül valakinek – ügyes csomagolásban – becsempésznie és forgalomba hoznia a közgondolkodás államilag ellenőrzött piacán” – emlékezett vissza Klaniczay Gábor.¹⁵

A múlt évszázad egyik legismertebb generációjának imázsa óhatatlanul olyan válaszsémákat ad az emlékezők szájába, amelyektől igen nehéz szabadulniuk. Emiatt már önmagában az, hogy a korszakra milyen keretek között emlékezik valaki, meghatározza, miként fogja a korszakot ábrázolni. Ehhez nagymértékben hozzájárult a két világrend (a szocializmus és a kapitalizmus) közötti retorikai versengés, amely az 1960-as évektől egyre fontosabb szerepet kapott a kommunista állami propagandában. „Az 1960-as években a szocialista elit a »Nyugat« árnyaltabb képét alakította ki: a kapitalista rendszer ugyan továbbra is állandó kritika tár-

---

¹³ Schuster Lóránt visszaemlékezése. In: *Volt egyszer egy Ifipark*. Szerk. Sebők János. Budapest, 1984, 100.

¹⁴ Ezekről bővebben: *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban. Gyűjtemények története*. Szerk. Apor Péter – Bódi Lóránt – Horváth Sándor – Huhák Heléna – Scheibner Tamás. Budapest, 2018.

¹⁵ Klaniczay: i. m. 140.

gya maradt, a fiatalabb nemzedék »progresszív Nyugatjában« azonban fölfedezték a vasfüggöny mögötti, ígéretes új szövetséget.¹⁶ A Nyugat képe barátságosabb lett hivatalosan: már nem csupán a hódító Amerikát kellett vagy lehetett látni benne, hanem a barátságos és kulturálisan fontos Európát is.

A nyugati diákmozgalmak kezdetben az állampárt szövetségének tűntek, hiszen a „kapitalista rendszer” ellen lázadtak. A *Népszabadság* 1969 februárjában még cikksorozatot is indított a nyugati diákmozgalmakról, és minden héten híreket közöltek a nyugati diákok és a rendőrök összecsapásairól.¹⁷ Ennek az volt az oka, hogy a kapitalista rendszert kritizáló fiatalok kapóra jöttek ahhoz, hogy a két rendszer közül a szocializmus tűnjön fel humanistább vagy jobb rendszernek. Azonban míg a kapitalizmus ellen lázadó nyugati fiatalokkal a szocialista sajtó egyetértett (hiszen a szocializmusnál hivatalosan rosszabb kapitalizmus ellen harcoltak), a hazai lázadókat inkább már deviánsként igyekezett ábrázolni, hiszen miért lázadtak volna a létező világok legjobbika ellen? Az ifjúságkutatás azonban éppen az ezekre a mozgalmakra adott állampárti válaszként is értelmezhető: 1970-től a párt határozata nyomán megkezdődött a téma középtávú programjának kidolgozása.¹⁸ Sőt, 1971-ben ifjúságkutatató-részleg is alakult az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében.¹⁹ Ennek rejtett üzenete az volt, hogy a szocialista rendszer meg akarja érteni az ifjúságot, míg a kapitalista rendszerben üldözik őket. Persze amikor valódi kutatások indultak, azok eredményeit már kevésbé akarták megismerni az állami bürokrácia tagjai, mivel már nem a propagandisztikus céljait szolgálták.

Mindennek oka pedig az volt, hogy a szocialista állami propaganda azt igyekezett igazolni, miszerint humánusabb világrendet hozott létre, mint a kapitalizmus. Számos nemzetközi kutatásból kiderül, hogy szülők és a fiatalok között korántsem volt olyan erős a generációs konfliktus, mint ahogy azt a korabeli sajtó vagy a rendőrség előszeretettel ábrázolta.²⁰ A fiataloknak elsősorban az állami intézményekkel, nem pedig a szülőket képviselő rendőrséggel voltak konfliktusaik, szüleik sokkal elfogadóbbak voltak lázadásukkal szemben. A Nyugat által képviselt lázongó fiatalokhoz és szimbólumaikhoz pedig éppen azért igazodhatott egy korabeli fiatal Magyarországon, mert a nyugati ifjúsági lázadást a szocialista propaganda a kapitalizmus elleni lázadásként értelmezte, és így az alkalmas volt arra, hogy a szocializmus jobbnak tűnjön, mint a kapitalizmus. A fogyasztói társadalommal szemben

¹⁶ Apor Péter – James Mark: Sajátos viszony: a „Nyugat” és Magyarország reprezentációja a politikai, az értelmiségi és az alternatív kultúrában, 1963–2015. 2000, 2017. 1. sz. 3–31., 3.

¹⁷ Diákmozgalmak Nyugaton. *Népszabadság*, 1969. február 4., 6., 1969. február 12., 6. Pl. „Heves összetűzések voltak a kaliforniai Berkeleyben.” *Népszabadság*, 1969. február 6., 2., 1969. február 19., 6.

¹⁸ Gazsó Ferenc: A hazai ifjúságkutatás fejlesztési programjáról. *Szociológia*, 1974. 1. sz. 104–109.

¹⁹ Pál Zoltán: *Politikai döntéselőkészítés és valóságismeret a Kádár-korban. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete (1966–1989)*. ELTE BTK PhD-disszertáció kézirat. Budapest, 2018, 232.

²⁰ Vö. Siegfried: i.m. 68–70.

kritikus nyugati fiatalok a kommunista propagandában a kapitalizmus elleni lázadást képviselték: ezért cikkek jelenhettek meg a nyugati hippikről, az egyetemfoglalásokról vagy a társadalomból kivonuló fiatalokról.

A hatvanas évek közepétől világszerte elszaporodó ifjúsági kutatások evidenciaként kezelték, hogy a fiatalok szubkultúrái valami ellen irányulnak, vagyis ellenkultúrák. Az ellenkultúra-diskurzus megteremtette a maga intézményeit és a fiatalokról szóló közbeszédet. Hovatovább természetessé vált, hogy bármiféle megnyilvánulást (a hosszú hajtól a rockzenéig) a szülők elleni lázadásként értelmeztek. A helyzetet bonyolítja a „nagy generáció” élményeinek sajátos magyarországi reprezentációja, mivel a hatvanas évek „ifjúsági lázadásának” emlékezete lehetőséget adott egy egész generáció tagjainak arra, hogy 1956 után ismét a múlt aktív résztvevőiként ábrázolhassák magukat.

1968 jelentésének és emlékezetének magyar sajátossága, hogy számos, az ún. „nagy generációhoz” tartozó visszaemlékező kifejezetten 1956 gyermekkori élményéhez kötötte az alternatív életformák megtapasztalását. A kamaszok többsége gitárt szeretett volna, és az elektromos gitárok eszkábálása közben új identitást is barkácsolt magának, amely részben a zenében öltött testet. 1956-ról és mindarról, amit jelképezett, apáik generációjának tabu volt beszélni, a rockzenéről nem. A generáció identitásának megteremtésében fontos elem, hogy azt nem csupán 1956-hoz, hanem az akkor „nyugatiasnak” vélt tapasztalatokhoz is kötötték már az első visszaemlékezők. Annak ellenére tették ezt, hogy bevallják: azok a rendezvények, amelyek az 1960-as években Magyarországon sok fiatalt vonzottak, a KISZ szervezésében valósultak meg. *„Az egyetemen szerveztem az Illés-bulikát, tehát ugyanúgy benne voltam mindenféle kultúrbizottságban, mint korábban. Ugyanis az összes ifjúsági rendezvény a KISZ égisze alatt futott. A KISZ feladata volt megfogni a fiatalságot. Mivel lehetett megfogni a hatvanas évek végén, ha nem az Illéssel? Nagy bunyók voltak a bejutásért egy-egy várbeli bulira. Vannak fényképeim is. Volt az a film: Ezek a fiatalok. Nahát, annak a forgatásán is, a Várban, természetesen ott voltunk, ott lehetett látni, hogy milyen volt a 68-as bulihangulat. Mindenki nyakendőben, fehér ingben, fekete zakóban, de az Illésék olyan zenét játszottak, hogy a tánc megállt. Amikor saját számokat adtak elő, nem táncoltunk, hanem elkezdődött a csápolás. 1966-ban volt talán az első magyar szám. És egyre több volt a saját szám, és egyre kevesebb volt az, amire táncoltunk.”*²¹ A visszaemlékező Pelcz József, akinek édesapja börtönben ült 1956-os tevékenysége miatt, emlékképeit az 1967-es film ecsetelésével párhuzamosan mesélte el 2003-ban.²² Mintha a korabeli film –

²¹ Interjú Pelcz Józseffel (2003–2004). Készítette: Lénárt András. OSZK 1956-os Intézet Oral History Archívuma (OHA), 773. 1966-ban adták ki az Illés első magyar számát („Rohan az idő”), amely 1965-ben a Magyar Televízióban is elhangzott.

²² Hasonlóan Pelczhez, Bródy János is 1956 gyermekkori élményéhez köti a hatvanas évekbeli emlékeit 1979-ben. Dám László interjúja Bródy Jánossal és Szörényi Leventével, 1979. Elhangzott a Magyar Rádió „Zenemalom” című adásában. In: Dám László: *Rockszámla*. Budapest, 1987, 315.

amely a „nagy generáció” egyik jelképes reprezentációjává vált – és az emlékek egymásra épülnének.

A film éppen azt a generációt teremtette meg, amelyre már a hetvenes években is bevett gyakorlattá vált úgy visszaemlékezni, mint valami egészen új jelenségre.²³ A visszaemlékezők a „nagy generáció” imázsát megteremtő korabeli alkotásokat (pl. *Zabriskie Point*, *Szelíd motorosok*) olyan közös történelmi tapasztalatként említik, mint amelyek nélkül nem olyan lenne ez a generáció, mint amilyen lett.²⁴ Mintha néha a filmvászon alapján emlékeznének vissza arra, hogy milyenek is voltak egykor.

A háború előtti generáció ebben az értelmezésben a megalkuvást, a hatalomnak történő behódolást, a megfélemlítettséget, a diktatúra által rákényszerített „kettős beszédet” és hazugságokat képviselte. Ez azonban megfelelt a Kádár-korszak azon állampárti célkitűzéseinek is, miszerint a hatalom elhatárolta magát a Horthy-korszaktól és a Rákosi nevével fémjelzett „ötvenes évektől”. A korábbi generációval történő szembenállás emlékezetére nyugati minták is hatottak. Ennek nyomán előszeretettel ábrázolták a hatvanas években felnövő generációt egy morálisan új minőséget képviselő nemzedékként. 1968 ebben az összefüggésben az akkori múltnak, a történelemnek az értelmezését és tapasztalatát is megváltoztatta, ami együtt járt egyfajta életforma-forradalommal is.²⁵

A múlt értelmezését megváltoztató szereplők emiatt egyfajta morális vállalkozóként is felléphettek, legyen szó az ifjúság nevelését célul kitűző intézmények munkatársairól vagy éppen a rockzenészekről. A hatvanas évek emlékezetében is rendre előfordul, hogy a korabeli fiatalok olyan erkölcsi értékeket képviseltek, mint se előtte, se utána. *„Annak idején, amikor hatvankettő környékén elkezdtük, akkor a divatnak elkönyvelt valamivel kapcsolatosan kérdezték meg, hogy vajon meddig tovább, és akkor mi még félve és óvatoskodva válaszoltunk erre a kérdésre. Aztán kiderült, hogy ez nemcsak divat, hogy annál jóval több, hogy tartalmaz olyan értékeket is, amelyek teljes joggal tarthatnak igényt arra, most az egész műfajra értem, hogy maradandóbbak legyenek, mint egy-két év”* – mesélte Sztevanovity Zorán 1982-ben a Petőfi adón a „Beatnemzedék egyénisége” cím és plakett átvétele kapcsán.²⁶ (Maga a cím létezése 1982-ben is jelzi, hogy a „beatnemzedék” megalkotása már az 1980-as években, a Kádár-korszak utolsó évtizedében is javában zajlott.) Ez

²³ *Ezek a fiatalok* (1967). Rendezte: Banovich Tamás. A generáció identitásának és emlékezetének megteremtésében éppúgy fontos szerepet játszott Kovács András *Extázis 7-től 10-ig* című filmje, amelyet 1969-ben mutatott be a televízió, valamint az 1973-as miskolci „I. Magyar Popfesztivál”.

²⁴ A „hatvanas évek” emlékezete: az *Oral History Archívum* gyűjteményéből. Szerk. Molnár Adrienne. Budapest, 2004.

²⁵ „Olyan világról ábrándoztunk, amelyet a saját értékeink uralnak.” Heller Ágnes és Vajda Mihály vitája Mihancsik Zsófia közreműködésével 1968-ról és ami utána jött (előtte volt). *Mozgó Világ*, 2008. augusztus, 3–17.

²⁶ Dám: i. m. 392.

a sajátos erkölcsiség 1989 után rendre a hatalommal való szembenállásként jelenik meg, a múltat egyúttal úgy ábrázolva, mintha az 1960-as évek beatzenéje és rockzenekarai csak elvétve élvezték volna a hatalom által létrehozott intézmények pártfogását.

Az 1968-ra és a „nagy generáció” történeteire épülő, már az 1980-as évektől használt forradalmi elbeszélésmódnak fontos szerepe volt a generációs identitás megteremtésében. A szocialista propaganda számára ráadásul fontos volt, hogy magát jobbnak ábrázolja, mint a kapitalizmust, ahol „bezzeg a fiatalok” rendre összetűznek a rendőrséggel. Így az 1980-as években sem a korábbi, sem a későbbi nemzedékek nem kaptak olyan szerepet az emlékezetben, mint az 1960-as évek fiataljai, amiben nagy szerepe volt az egyre jobban hozzáférhetővé váló tömegmédi funkcióinak. Ennek nem csupán a forradalmi retorika – néha tudatosnak tűnő – használata volt az oka, hanem az a társadalmi kontextus is, amelyben ez a generáció önálló entitásként megjelenhetett. A nyolcvanas években 1956-ról tabu volt beszélni, az 1960-as évek ifjúsági lázadásáról nem, mivel azzal a hatvanas évekbeli desztalinizációt lehetett megjeleníteni. Így már az 1980-as években megkezdődött a „nagy generációról” szóló elbeszélés megteremtése, ami egyúttal alkalmas volt arra, hogy a Kádár-korszak kezdete ne csupán az „elnyomás” és a „közömbösség”, hanem a társadalom tagjainak önálló cselekményei vagy a szolidaritás történeteiként is elmesélhetővé válják.

Az 1968-as generáció – nyugati mintát is követő – emlékezeti megteremtésének az egyik legfontosabbnak tűnő funkciója, hogy a Kádár-korszak történetét ne csupán úgy lehessen elmesélni, mint a „hatalom” és az „elnyomottak” történetét, hanem elbeszélhető legyen egy alternatív múlt is. Egy olyan történet, amelyben egy generáció tagjai önállóan is cselekedhettek, így a történelemnek nem csupán elszenvedői, hanem résztvevői is lehettek. Ez úgy tűnik, érvényes volt a keleti blokk más országaiban is. Václav Havel írta 1976-ban nagyon plasztikusan az 1968-as generációs élményről (kapcsolódva a csehszlovákiai invázió tapasztalatához): *„nem csupán az 1968-as karneváli márnak szakadt vége, de összeomlott az egész addigi világ is, az a világ, amelyben már oly jól meghonosodtunk, s amelyben olyan jól tudtunk mozogni, az a világ, amely minket, ahogy mondani szokás, dajkaként felnevelt [...]. Végérvényesen befellegzett a tréfának, kezdett a dolog nagyon komolyra fordulni. [...] Kezdett a dolog közelről érinteni mindnyájunkat.”*²⁷

A remény elvesztése és az ehhez kapcsolódó újfajta politikai szerepvállalás generációs élménye azonban súlyos ideológiai kihívást is jelentett. A hatvanas évek fiataljai az állampárt által létrehozott burokokban éppen a nyugati kultúrát és értékeket képviselték a hetvenes-nyolcvanas években, azaz egy szocializmussal szembeni világrendet. Ez meghatározta azt is, milyen viták alakuljanak ki 1968 jelentőségéről a következő évtizedekben és 1989 után, melyek a fentiek fényében korántsem meglepőek. Az 1960-as évek hetvenes–nyolcvanas években megteremtett emlékezeti

²⁷ Václav Havel: *Életemből.* (1976). In: *Uő: A kiszolgáltatottak hatalma.* Budapest, 1991, 85.

keretei a mai napig meghatározzák az 1968-as generációról szóló politikai vagy kulturális hitvitákat, legyen szó a nyugati diáklázadásokról, a társadalmi mobilitás miatt a társadalmi határok megváltozásáról, vagy a politikai szerepvállalás új formáiról Nyugaton és Keleten.

SÁNDOR HORVÁTH

1968: HOPE, DISAPPOINTMENT AND POLITICAL ACTIVITY

The study explores why the year 1968 has become an important historical symbol, what it meant to the contemporaries and reminiscences, and how various institutions of the communist party sought to create a myth for themselves based on 1968. This year was important not only because symbolised a new kind of political activity for the generation which was born after the World War 2, but also because the primary function of the Party backed nostalgia about 1968 was to legitimate the existing regime in the 1980s. In addition, the opposition or student movements, which associated to 1968 at first seemed to be as allies of the Party, because they revolted against the “capitalist system”. Due to this, they were made widely known in Hungary. The reason for all of this was that the propaganda of the socialist state was trying to justify that they created a more humane world order than capitalism.

